

o tézovité načrtnutie metodických postupov a ich cieľom bolo skôr upútať pozornosť na oblasť, v ktorej autor pracuje, ako ich hlbšie riešiť, recenzovaný zborník dobre reprezentuje súčasný stav bádania v slovenskej jazykovede.

E. Nemcová

MARŠÁLOVÁ, L.: *PSYCHOLINGVISTICKÁ ANALÝZA VÝVINU LEXIKY*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 206 s.

K otázke vývinu lexiky pristupuje L. Maršálová na základe analýzy syntaktických a sémantických aspektov asociačných odpovedí, získaných v rozsiahlom výskume žiakov 1. až 9. postupného ročníka ZDŠ (po 150 probandov — ďalej Pb) a vysokoškolských študentov (240 Pb). Použila 120 (resp. 156) podnetových slov s rovnakým počtom podstatných mien, prídavných mien a sloviess. Podnetové slová zaradila do 4 frekvenčných rozsahov (podľa J. Mistríka). Odpovede získala v individuálne vedenom (mladší žiaci) a kolektívne vedenom (starší Pb) asociačnom experimente.

Podľa gramatických kritérií autorka klasifikuje asociačné odpovede na paradigmatické (*vták — zvierá*), paradigmaticko-syntaktické (*vták — na skale*), syntagmaticko-syntaktické (*vták — spieva*) a hrubé syntagmatické (*vták — lietať*). Podľa sémantických kritérií rozdeľuje substantívne asociačné odpovede na kategóriu nadradených pojmov, koordinovaných pojmov, na definujúce charakteristiky, ktoré rozčleňuje na aktivítne charakteristiky, deskriptívne atribúty a inkluzívne časti, ďalej na kategóriu lokalizácie a lokálnej styčnosti, kategóriu metaforických významov, kategóriu prípadov pojmu a kategóriu zvyšných odpovedí. Pri slovesných asociačných odpovediach spája syntaktické i sémantické kritériá a vymedzuje napr. aj subkategórie podľa príslovkového určenia. Pri adjektívach od sémantickej kategorizácie odpovedí autorka upúšťa.

Na základe uvedených kategórií autorka analyzuje vývinové zmeny lingvistického a kognitívneho charakteru, vychádzajúc zo súčasných teoretických prístupov psycholingvistiky. Dominujúci typ asociácií u mladších Pb je syntagmaticko-syntaktická odpoveď. U starších Pb zisťuje významný rast paradigmatických asociácií najmä na substantívne slovné podnety. U starších Pb rastie s vekom počet hrubých syntagmatických odpovedí pri slovesách. Nízka slovná frekvencia vedie k zvýšenému počtu schematických (paradigmatických a hrubých syntagmatických) asociácií, vysoká slovná frekvencia facilituje sekvenčné asociácie. Z hľadiska sémantického kritéria dosahujú v 1.—7. ročníku ZDŠ najvyššie percentuálne hodnoty odpovede typu aktivítnej a deskriptívnej charakteristiky, v celom rozsahu ZDŠ pribúdajú asociácie nadradených pojmov, koordinovaných pojmov, prípadov pojmov a metaforických významov. Pri slovesách sa zisťuje plynulý rast paradigmatických a hrubých syntagmatických asociácií, pokles syntakticky určených kategórií predmetového a príslovkového určenia a mierny rast potenciálneho predmetového a príslovkového určenia.

V teoretických rozboroch L. Maršálová využíva súčasné prístupy psycholingvistiky a výskumov sémantickej pamäti. Prijíma propozičnú reprezentáciu lexikálnych elementov v dlhodobej pamäti. Predovšetkým však kladie dôraz na to, že nová teória vzniku asociácií a ich štrukturácie musí byť jednotnou kognitívno-lingvistickou teóriou. Vývin jazyka a reči je takto nemysliteľný bez rozvoja kategoriálno-kognitívnych štruktúr, konceptuálneho myslenia, kategorizačnej organizácie. Dokazujú to aj experimentálne zistenia o konceptoch a kategóriách ako rozmazaných množinách, kde namiesto presného logického ohraničenia hrá skôr úlohu „rodová podobnosť“. To je v zhode aj s Roschovej zisteniami o prototypoch a s novými prístupmi k analýze podobnosti (Tversky).

Významné dôsledky majú údaje autorky o tom, že pre niektoré jazykové skupiny sa zisťuje nízky výskyt paradigmatických odpovedí v porovnaní s výskumami v angličtine; tak je to v slovanských jazykoch, ale aj v japončine. Z toho vyplýva, že nijaká teória si nemôže nárokovať univerzálnu platnosť, ak sa buduje na zisteniach z jedného jazyka, čo platí aj pre mnohé prístupy generativistov. Na základe

svojich zistení autorka upozorňuje na príbuznosť medzi paradigmatickými a syntagmatickými asociáciami najmä vzhľadom na ich kontextovú podmienenosť. Spájajú ich zrejme dimenzie sémantickej štruktúry slov. Autorka z toho dedukuje iluzórnosť rozlišovania medzi paradigmatickými a syntagmatickými asociáciami pre vysvetlenie postupu organizácie slovníka.

Posudzovaná monografia vyniká metodologickou precíznosťou, dôkladnosťou teoretického záberu, kritickými prístupmi i novými zisteniami s ich teoretickým domyslením. Problém reprezentácie nie je však v súčasnosti doriešený. Paivio napr. zvyrazňuje ikonický charakter reprezentácie a v modeli HAM (Anderson a Bower) sa aj propozícia chápe ako zakódovanie opisu percepčnej udalosti; dá sa argumentovať, že prirodzené jazyky sa dajú naučiť najmä preto, že ich organizácia zodpovedá percepčnej organizácii referenčného poľa. Aj teória umelej inteligencie hľadá širšie spektrum reprezentácie. Takisto sa rozlišuje medzi propozíciami ako jednotkami deklaratívnych poznatkov, a plánmi ako jednotkami procedurálnych vedomostí. Pojem schémy, rámca akoby zjednocoval množiny propozícií a plánov do samostatných jednotiek.

Autorka si uvedomuje aj nedostatočnosť analýzy obmedzeného množstva slov na teoretické extrapolácie na celú lexiku. Empirický výskum má však vždy nutne svoje hranice. Preto aj zvyrazňuje potrebu sémanticko-kategoriálnej analýzy.

I. Šípoš

MILOSLAVSKIJ, I. G.: *VOPROSY SLOVOOBRAZOVATELNOGO SINTEZA*. Moskva, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta 1980. 295 s.

Zvýšený záujem jazykovedcov o významovú stránku jazyka sa výrazne prejavuje i v prácach venovaných otázkam slovtvorby. Prehľadili sa poznatky o sémantických vlastnostiach odvodených slov, systematicky sa skúma ich sémantická štruktúra, sémantický vzťah medzi fundujúcim a fundovaným slovom, ako aj vzťah slovtvorného a lexikálneho významu. Získavané poznatky sú dôležité nielen z hľadiska rozvoja slovtvornej teórie, ale aj z hľadiska lexikografickej praxe, vyučovania materinského i cudzieho jazyka i z hľadiska strojového prekladu. Otázky slovtvornej teórie so zreteľným dôrazom na praktickú využiteľnosť (najmä pri lexikografickom opise slovnej zásoby a pri vyučovaní jazyka) sú aj predmetom recenzovanej monografie.

V úvode I. G. Miloslavskij vymedzuje okruh otázok súvisiacich so slovtvornou syntézou. Ide o dve základné úlohy: 1. určiť pravidlá, pomocou ktorých možno porozumieť slovtvorne členiteľným slovám; 2. utvárať od daných slov nové slová na základe zadanej sémantickej diferencie. Pri prvej úlohe — zisťovaní významu odvodeného slova na základe jeho segmentov — je nevyhnutné mať k dispozícii jednak slovník morfém, jednak slovník, v ktorom sa opisujú významy vyčlenených morf — výkladový slovník morfém. Okrem toho treba mať inventár významových „prírastkov“ morfém, ako aj pravidlá, pomocou ktorých sa z tohto inventára vyberá príslušný prvok v každom konkrétnom prípade. Afix môže totiž v istom morfémovej okoli priberať k svojmu invariantnému významu aj významový „prírastok“, ktorý nie je v deriváte explicitne vyjadrený.

Splnenie druhej úlohy slovtvornej syntézy — utvorenie nového slova na základe zadaného sémantického rozdielu — si vyžaduje ideografický slovník morfém a slovník spätosti morfém. Ideografický slovník morfém uvádza významy, ktoré sa môžu realizovať slovtvornými prostriedkami, kým druhý slovník zachytáva pravidlá kompatibility morfém v rámci jedného slova. Pri vytvorení nových slov sú potrebné aj pravidlá predpovedajúce morfonologické zmeny morfém.

V prvej kapitole sa osvetľujú otázky určovania významu slova na základe významu jeho komponentov — morf. Autor rozoberá niektoré sporné prípady morfematického členenia slova v ruštine, teoreticky zdôvodňuje potrebu výkladového slovníka morfém, poukazuje na rozdiely vo význame predpôn a ukazuje, že slovník koreňových morfém sa v podstate neodchyľuje od obyčajného výkladového